Mayıs-Haziran 2022 Yıl 28 Sayı 125 Fiyatı 120 TL. ISSN 1300-4174

Yeni Türkiye

125

bu sayıda

özbekistan özel sayısı-I

devlet ve siyaset adamları, bilim adamları, araştırmacı ve uzmanlardan 111 makale, inceleme ve araştırma

SERDAR ÇAM / ALİŞER AZAMHOCAYEV **özbekistan'a tarihî bakış** ZEBİNİSO HUSAYN KAMALOVA **yeni özbekistan, demokrasi ve değişim** BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ / FIRAT PURTAŞ / MEHMET SEYFETTİN EROL / DOĞACAN BAŞARAN / ZEYNEP ALPINAR **jeopolitik ve stratejik açıdan özbekistan** ROVSHAN IBRAHIMOV / MUSTAFA CEM KOYUNCU / HÜSEYİN BİLGİÇ / MESUT EMRE KARAKÖSE **uluslararası ilişkiler açısından özbekistan** KAMER KASIM / ALAEDDİN YALÇINKAYA / BÜŞRA DOĞAN / GÖKÇEN GÜREL / SABİR ASKEROĞLU / AYTAÇ GÜHER / AHMAD KHAN DAWLATYAR / EMRAH KAYA / MEHMET ERKAN KILLIOĞLU / SEZAİ ÖZÇELİK **iktisadî yapı açısından özbekistan** HALİL AFŞARATA / GAMZE KÜÇÜK BAYRAM / ÜLKER GÜZEL / AYTAÇ GÜHER / AHMET AYDIN / GÜÇGELDİ BASHIMOV / AKBARJON I. ABDÜLHAMİD OĞLU / IQBOLJON S. SHUKHRAT OĞLU / MUHAMMADSODİQ M. MUHAMMADQUL OGLU / NASİBULLO D. KOMİLJON OGLU / S. SOLİZHANOVİCH MUKHAMEDZHANİOV / ÖZBEKİSTAN ÜLKE PROFİLİ / ÖZBEKİSTAN ÜLKE BİLGİ NOTU / ÖZBEKİSTAN PAZAR BİLGİLERİ **özbekistan'da millî kimlik inşası** FATMA AÇIK / İNCİ YELDA DUMLUPINAR / MERVE NUR TOSUN **dil ve edebiyat** BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ / ZAMİRA ÖZTÜRK/ TİMUR KOCAOĞLU / ERTUĞRUL YAMAN / AFTANDİL ERKİNOV / EMEK ÜŞENMEZ / ERHAN SOLMAZ / PAŞACAN KENCAYEVA / OSMAN KABADAYI / ŞAHLO MİRDJONOVNA HAMROYEVA **sosyo-kültürel yapı ve eğitim** BARNA UBAYDULLAYEVA / DİLNOZA JAMOLOVA **medya** ZAKİR AVŞAR / N. M. HAMAEV / R. X. AKBAROV / **turizm, kültür ve sanat** TURAN AKKOYUN / MEHMET CEMAL ÇİFTÇİGÜZELİ / JALE ÖZLEM OKTAY ÇEREZCİ / GULZODA MAKHMUDJONOVA / HUSEN XAYRULLOYEVİCH JO'RAYEV

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.

Yeni Türkiye

Yıl 28 Sayı 125
Mayıs - Haziran 2022
Fiyatı 120 TL
2 Ayda Bir Yayımlanır

Kurucusu
Hasan Celâl Güzel (1945-2018)

Bilim Kurulu
Şükrü Halûk Akalın / Ali Birinci / Kemal Çiçek / Giray Saynur Derman
Neslihan Durak / Mehmet Seyfettin Erol / Bilgehan Atsız Gökdağ
Akın İzmirlioğlu / Osman Karatay / Darhan Kıdırali
Timur Kocaoğlu / İlber Ortaylı / Mualla Uydu Yücel

125 ve 126. Sayılar Yayın Kurulu
Şükrü Halûk Akalın / Ali Asker / Ali Birinci / Emin Çarıkçı / Kemal Çiçek
D. Mehmet Doğan / Bilgehan Atsız Gökdağ / Akın İzmirlioğlu
Osman Kabadayı / Osman Karatay / Hikmet Koraş
Sezai Özçelik / Adnan Şenel

Y.T. Yayıncılık Eğitim Ltd. Şti.
Genel Yayın Yönetmeni
Ülker Güzel

Yazı İşleri Müdürü
Murat Tazegül

Satış ve Dağıtım
Murat Delibaş

Dizgi
Ali Taştepe

Baskı
Semih Ofset (0312) 341 40 75

Basıldığı Tarih
Temmuz 2022

Yayın Kodu
ISSN - 1300-4174

Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi
Hacı Hasan Mahallesi 1420. Cad. No: 5 Gölbaşı/Ankara
Tel: (312) 441 42 40-441 42 60 Faks: (312) 441 42 08
Web: www.yeniturkiye.com e-posta: yeniturkiye@yeniturkiye.com

Abone Şartları
Bireysel: Yıllık 700TL. Kurumsal: Yıllık 1400TL.
IBAN: TR34 0006 2000 1810 0006 2946 98 - Garanti Bankası Çankaya Şb.

Yeni Türkiye ulusal hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan yazıların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

British Library'deki Alī Şīr Nevā'ī (میر علیشیر نوائی) (Çağatay) Yazmaları Üzerine

Emek Üşenmez*

Mīr Alī Şīr Nevā'ī veya Nizâmeddin Alī Şīr veya Mīr Alī Şīr Nevā'ī veya Alī Şīr Bey (1441-1501), Çağatay edebiyatının en güçlü şâiri ve yazarı olarak bilinmektedir. Mīr Ali Şīr Nevā'ī bir Türkçe aşığı olarak tanımlanabilir. Onun Türkçe çalışmaları Türk diline hayat vermiştir. Türkçe, Mīr Alī Şīr Nevā'ī için yaşam kaynağıdır. Türk dili, Mīr Alī Şīr Nevā'ī'nin yaşam felsefesidir. Mīr Alī Şīr Nevā'ī bilge bir yazar ve şâirdir. İyi donanımlı bir diplomat ve devlet erbabıdır.

Mīr Alī Şīr Nevā'ī yaklaşık 30 eser yazmıştır. Farsçadan tercüme ettiği eserler, onun çok iyi derecede Farsça bildiğini göstermektedir. Mīr Alī Şīr Nevā'ī'nin eserleri döneminde oldukça popülerdi. Bu yüzden onun eserlerinin istinsah sayısı çoktur. Çalışmaları Orta Asya'da, Ortadoğu'da, Anadolu'da ve Balkanlarda okunmaktadır. Çağatay edebiyatı dendiğinde hiç kuşkusuz ilk akla gelen isim Mīr Alī Şīr Nevā'ī'dir. Yazma eser kütüphanelerinin hemen hepsinde Mīr Alī Şīr Nevā'ī nüshaları ile karşılaşmak mümkündür. Bu kütüphanelerden biri de Londra'daki British Library'dir. British Library, Çağatay yazmaları bakımından çok zengindir. Bu inceleme ve araştırmada, British Library'deki Nevā'ī yazmaları tanıtımı, tavsifi yapılarak Nevā'ī yazmalarının durumu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Ali Şîr Nevâî (1441-1501) Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Asıl adı Nizâmüddin Ali Şîr olan Nevâî, 9 Şubat 1441 (17 Ramazan 844) tarihinde Herat'ta doğdu. Uygur Türklerinden olup babası Gıyâsüddin Kiçkine Bahadır Bahşı, Horasan hâkimi Ebulkâsım Bâbur'un emrinde idi. Annesinin babası Ebu Said Çiçek ise Hüseyin Baykara'nın dedesi Baykara Mirza'nın beylerbeyi idi. 1447'de Şâhruh'un ölümüyle Herat'ta kargaşa çıkınca Kiçkine Bahadır, o sırada altı yaşında olan Ali Şîr'i yanına alarak Yezd üzerinden Irak'a gitti. Nevâî, bu yolculuk sırasında Temür'ün tarihçisi *Zafernâme*'nin müellifi Şerefeddin Ali Yezdî ile karşılaşmıştır. Ali Şîr, aralarında geçen konuşmayı daha sonra *Mecâlisü'n-Nefâis*'te anlatmıştır.

1452'de Ebulkasım Bâbur, Horasan hâkimi olunca ailesiyle birlikte tekrar Horasan'a döndü. Hüseyin Baykara'yı da himâye eden Bâbür Han, Ali Şîr'le olan münâsebetini babasının ölümünden sonra da kesmemiş, 1456'da Meşhed'e giderken hem Hüseyin Baykara'yı hem de Ali Şîr'i beraberinde götürmüştü. 1457'de Bâbür, Meşhed'de ölünce Hüseyin Baykara Merv'e geri döndü. Ali Şîr Meşhed'de kalarak burada tahsiline devam etti. Şeyh Kemal Tevbetî ile tanışarak onun öğrencisi oldu. Bâbür'ün ölümüyle hâmisiz kalan Ali Şîr, Timurluların kuşçu emirlerinden Seyyid Hasan Erdeşîr'den yardım ve ilgi gördü. 1464'te Meşhed'den Herat'a gelen Ali Şîr, burada Ebu Said Mirza'nın hizmetine girdi fakat daha sonra Semerkant'a giderek Hâce Fazlullah Ebû Leysî'nin hankâhında iki yıl ders gördü. 1469'da arkadaşı Hüseyin Baykara'nın Horasan'ı ele geçirip Timurluların tahtına geçmesine kadar Semerkant'ta kaldı.

(*) Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi. emek.usenmez@istanbul.edu.tr

Ebu Said Mirza'nın 1469'da Irak seferine çıkmasıyla Sultan Hüseyin Baykara Horasan'a yürüdü, bu haber üzerine babasının yokluğunda Semerkant'ı idare eden Ahmet Mirza da Horasan'a gitmek zorunda kaldı. Ahmed Mirza'nın ordusunda Ali Şîr de bulunuyordu. Ebu Said'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından öldürülmesiyle Sultan Hüseyin Baykara, Herat'ı alarak tahta çıktı. Ali Şîr daha sonra Herat'ta Baykara'nın hizmetine girdi. Herat'ın alınışından bir ay kadar sonra buraya gelen Ali Şîr, Sultan Hüseyin Baykara'ya ünlü "Hilâliye" kasidesini sundu. Bu tarihten sonra devlet işleriyle de ilgilenmeye başlayan Ali Şîr'in ilk görevi mühürdarlık oldu.

1472'de Sultan Hüseyin Baykara, Ali Şîr'i Dîvân beyi tâyin etti. Bu görevi sırasında yolsuzluk ve adaletsizliklere karşı mücadele ederek haksızlıklara karşı çıktı. 1476'da Abdurrahman Molla Câmî ile tanışarak Nakşibendiliğe intisap etti. 1487-1488'de Esterabad'a vali olarak atandı. 1488'e kadar bu görevi sürdürdü ve sonra affını isteyerek Herat'a döndü. 1490'da Dîvân beyliğini kendi isteğiyle bıraktı ve ölümüne kadar Hüseyin Baykara'nın sarayında sultana sadakatle hizmet etti.

31 Aralık 1500'de Hüseyin Baykara'nın Esterabad seferi dönüşünde onu karşılarken el öptüğü sırada kalp rahatsızlığı geçirmiş ve sultanın tahtırevanında Herat'a getirilmiştir. 3 Ocak 1501 (13 Cemâziyelâhir 906) tarihinde, 60 yaşında vefat etmiştir. Sarayın yakınındaki Kudsiyye Camisi'nin içinde bulunan türbeye defnedilmiştir.

Edebî Kişiliği

Sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının en büyük şâirlerinden olan Ali Şir, Türkçe şiirlerinde "Nevâî" Farsça şiirlerinde "Fânî" mahlasını kullanmıştır.

Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde müstesna bir yere sahip olan Nevâî'nin tarih, mesnevî, tezkîre, dil, musikî ve aruz gibi tür ve konularda otuz civarında manzum ve mensur eseri vardır.

İran'ın büyük mutasavvıflarından Abdurrahman Molla Câmî, Feridüddin Attâr, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî ona tesir eden belli başlı şâirler arasındadır. Nevâî, bu şâirlerin etkisinde kalsa da hiçbir zaman mukallit olmayıp orijinal eserler meydana getirmeyi başarmıştır.

Şiire Farsça ile başlayan Nevâî, on beş yaşındayken kendini şâir olarak tanıtmayı başarmış, Farsçanın resmî dil olarak hüküm sürdüğü ve bu dille yazmanın meziyet kabul edildiği devirde Türkçenin Farsçadan aşağı bir dil olmadığını, Türkçe ile de yüksek bir edebiyat vücuda getirilebileceğini yazdığı eserlerle ispat etmesinin yanı sıra genç kuşağı da Türkçeye teşvik etmiştir. Türkçe yazmaya başladıktan sonra "zü'l-lisâneyn" diye tanınmıştır.

Nevâî'nin eserleri zamanın kültür hayatını da yansıtır. Onun şiirlerinde millî ve mahallî unsurları da görürüz. Bütün bunlar onun geniş kültürünü, sanat dehâsını ve milliyetçi yönünü ortaya koyar.

Türk diline büyük sevgi ile bağlı olan Nevâî, yazmış olduğu pek çok eserle klâsik Çağatay edebiyatının kurucusu olmuştur ve bundan dolayı Çağatay Türkçesine "Nevâî dili" de denmiştir.

Eserleri

Ali Şîr Nevâî'nin eserlerini "Dîvânlar, hamse, tezkireler, dil ve edebiyat eserleri, dinî-ahlâkî eserler, tarihî eserler, biyografik eserler ve belgeler" başlıkları altında toplayabiliriz.

I. Dîvânlar (Hazâinü'l-Maânî)

Küçük yaşlarda şiire başlayıp hayatının sonuna kadar şiir yazan Ali Şîr Nevâî bunları

farklı zamanlarda, farklı adlar altında toplamıştır:

1. Garâibü's-Sıgâr

Nevâî'nin, ilk defa Hüseyin Baykara'nın isteği üzerine tertip ettiği ve ilk Dîvânı olan *"Bedâyiu'l -Bidâye"* için yazdığı önsözü de alarak yirmi yaşına kadarki şiirlerini topladığı Dîvândır. Dîvân, manzum-mensur bir mukaddime ile başlar. 676 gazel, 1 müstezad, 3 muhammes, 1 müseddes, 1 terci'-bend, 1 mesnevi, 50 mukatta' ve 133 rubaiden meydana gelmiştir. Garîbü's-Sıgâr'ın pek çok nüshası vardır. Bunlardan bazıları: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Revan Nu. 808), Paris Bibliotheque Nationale (Suppl. Turc. Nu. 316-317). Dîvânın müstakil olarak Konya İzzet Koyuncuoğlu Kütüphanesinde (numarasız) bir nüshası mevcuttur.

2. Nevâdirü'ş-Şebâb

Nevâî'nin yirmi ile otuz beş yaşları arasında yazdığı şiirleri bir araya getirdiği Dîvândır. Bu şiirler Nevâî'nin tabiriyle "yigitlikde zâhir bolgan nâdir terkibler"dir. Dîvân 651 gazel, 1 müstezad, 3 muhammes, 1 müseddes, 1 terci'-bend, 1 terkib-bend, 50 kıt'a ve 51 muammadan meydana gelmiştir. Dîvânın bazı nüshaları Topkapı Sarayı Kütüphanesi (Revan Nu. 805-808), Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fatih 4056 ve 3886) mevcuttur.

3. Bedâyiü'l-Vasat

Nevâî'nin otuz beş ile kırk beş yaşları arasında yazdığı şiirleri bir araya getirdiği Dîvândır. Dîvân 650 gazel, 1 müstezad, 2 muhammes, 2 müseddes 1 kaside, 59 kıt'a , 10 lugaz ve 13 tuyuğdan meydana gelmiştir. Müstakil yazma nüshaları Beyazıt Kütüphanesi (Ayasofya nu. 3980), Agah Sırrı Levent nüshası ve Beyazıt'ta (Genel nu. 5691) mevcuttur.

4. Fevâidü'l-Kiber

Nevâî'nin dördüncü Dîvânıdır. Onun tabiriyle "ömrning âhırıga yakın nazmga kirgen fayideler"i yani ömrünün sonuna doğru yazdığı şiirleri bir araya getirdiği Dîvândır. Dîvân 680 gazel, 1 müstezad, 2 muhammes, 2 müseddes, 1 müsemmen, 2 terci'-bend, 1 sâkinâme, 50 kıt'a ve 87 müfredden meydana gelmiştir. Dîvânın nüshalarından bazıları: Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Nu. 4056), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY Nu. 1565) mevcuttur.

II. Hamse

1. Hayretü'l-Ebrâr

Nizâmî'nin *Mahzenü'l- Esrâr*'ı, Emir Hüsrev'in *Matla'u'l- Envâr*'ı ve Câmî'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr*'ına nazîre olarak 888'de (1483) kaleme alınmıştır. Ancak Nevâî'nin mesnevisinde anlatılan hikâyeler orijinaldir. 4000 beyit civarındaki mesnevî, iki kısımdır ve altmış dört babdan oluşur. Mesnevîde dinî-ahlâkî konularla birlikte devrin sosyal hayatından izler de görülür. Mesnevî aruzun "müfteilün müfteilün fâilün" kalıbıyla yazılmıştır.

2. Ferhad ü Şîrîn

Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsine nazîredir ancak bütünüyle orijinal bir mesnevîdir. 5780 beyitten oluşan mesnevî 889 (1484) yılında, aruzun "mefâîlün mefâîlün mefâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Nevâî, mesnevîsini diğer Hüsrev ü Şîrin'lerden farklı olarak "Ferhad" çerçevesinde kurgulamıştır. Ferhad, Nevâî'nin mesnevîsinde Çin Türkistanı'nın hakanının oğlu olup ideal bir Türk gencidir ve olumlu özelliklerle donatılmıştır.

3. Leylî vü Mecnûn

Eser, Mecnûn u Leylî olarak da bilinmektedir. 3500 civarında beyitten oluşan eser, 1484'te yazılmıştır ve 38 bölümden

oluşur. Aruzun "mefûlü mefâilün feûlün" kalıbıyla yazılmıştır. Nevâî, mesnevîyi yazarken Leylâ vü Mecnûn'un iki müellifi Nizâmî ve Hüsrev-î Dihlevî'den yararlanmıştır.

4. Seb'a-i Seyyâre

889'da (1484) kaleme alınan eser, 5000 beyit civarında olup elli babdan oluşur. Aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbı ile yazılmıştır. Eser, Behram Şah ve güzel cariyesi Dilârâman'ın aşkı etrafında kurgulanmıştır. Nevâî, eserini Nizâmî'nin Heft Peyker ve Emir Hüsrev'in Heşt Bihişt mesnevîlerine nazîre olarak kaleme almıştır.

5. Sedd-i İskenderî

Beyit sayısı 7000'i aşan eser 89 bölümden oluşur. Nizâmî'nin İskendernâme'sine nazîredir. 890'da (1485) aruzun "feûlün feûlün feûlün feûl" kalıbıyla yazılmıştır. Buradaki konu, Türk edebiyatında Nevâî'den önce Firdevsî, Nizâmî ve Hüsrev tarafından işlenmiştir. Mesnevî, İskender'in maceralarını konu edinir. Nevâî, İskender'ı âdil bir hükümdar ve bilge bir kişi olarak ele alır. Ayrıca İskender'in şahsında Hüseyin Baykara ve oğlu Bedîüzzaman'ı anlatmıştır.

III. Tezkireler

1. Mecâlisü'n-Nefâis

897'de (1492) kaleme alınan eser, Türk dilinde yazılan ilk şâirler tezkîresidir. Nevâî, eserini yazarken Câmî'nin *Baharistan*'ı ve Devlet Şah'ın *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sını örnek almıştır. Eser sekiz kısma ayrılır ve her kısım "meclis" olarak adlandırılır. Birinci meclis Nevâî'den önce yaşayan 46 şâiri, ikinci meclis Nevâî'nin çocukluk ve gençlik yıllarında hayatta olup görüştüğü ancak tezkirenin tamamlandığı tarihte ölmüş bulunan 93 şâiri, üçüncü meclis Nevâî'nin zamanında üne kavuşan, kendisinin bizzat tanıyıp dostluk kurduğu 173 şâiri, dördüncü meclis çağın meşhur âlimlerinden şiirle de meşgul olmuş 72 kişiyi, beşinci meclis Timurlular ailesine mensup olan 23 Horasanlı şâiri, altıncı meclis Horasan dışında yaşayan şâir ve âlimlerden 31 kişiyi, yedinci meclis sultan ve şehzadeler içinde şiirden hoşlanan ve şiir okuyan 22 kişiyi ihtivâ eder. Sekizinci ve son meclis Sultan Hüseyin Baykara hakkındadır. Eserin beşte birini oluşturan bu mecliste Nevâî, çocukluk arkadaşı ve yakın dostu olan hükümdarın usta bir şâir olduğunu söyler ve Dîvânındaki matlalarını verip açıklamalarda bulunur. Tezkirede tanıtılan toplam 461 şâirden 41 tanesi şiirlerini Türkçe yazmıştır. Eser hem Fars hem de Türk edebiyatı için önemli bir kaynaktır. Tezkirenin Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde yüze yakın yazma nüshası vardır. Eserin nüshalarından biri Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Revan Nu. 808) bulunmaktadır. Esere Fahrî-i Herâtî *"Ravzatü's-Selâtîn"* (950/1543), Sam Mirza *"Tuhfe-i Sâmî"* (957/1550) adıyla Farsça ve Sâdıkî Kitâbdâr *"Mecmâu'l Havas"* (1016/1607) adıyla Türkçe zeyiller yazmışlardır. Eser üzerine ilk çalışma 1961 yılında Özbekistan Fenler Akademisi tarafından yapılmıştır.

2. Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve

Eser Câmî'nin 883'te (1478) yazdığı *"Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds"* adlı velîlerin hayat hikâyelerini içeren Farsça eserinin Türkçeye tercümesidir. Eserde 34'ü kadın olmak üzere 770 velîye yer verilmiştir. Nevâî, tercüme yaparken Attâr'ın *"Tezkîretü'l-Evliyâ"*sından da yararlanmış ayrıca Câmî ve Attâr'ın eserlerinde yer almayan, Yesevî'den kendi zamanına kadar gelen çok sayıda Türk mutasavvıfını da eserine ilave etmiştir. Eserin Topkapı Sarayı Kütüphanesi (Revan Nu. 808), Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Nu. 4056), Bibliotheque Nationale (Suppl. Turc 316-317), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY Nu. 4149) ve British Museum'da (Or. 402) bazı yazma nüshaları bulunmaktadır.

IV. Dil ve Edebiyat Eserleri

1. Risâle-i Muammâ

Nevâî'nin muammâlarını ihtivâ eden eser 898'de (1492) yılında Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserin tespit edilen bir nüshası yoktur.

2. Mîzânü'l-Evzân

898'de (1492) aruz hakkında bilgiler vermek üzere kaleme alınmıştır. Üç bölümden oluşan eserde zihaf, bahirler ve takti' konuları ele alınır; rubai vezinlerinden sonra tuyuğ, koşuk, Türkî, çenge, arazvârî, muhabbetnâme gibi millî şekiller üzerinde durulur.

3. Muhâkemetü'l-Lugateyn

905 (1499-1500) yılında yazılmış eser, Nevâî'nin dil şuurunu gösteren önemli eseridir. Mecâlisü'n Nefâis'te geçen pek çok şâirin Farsça yazdığı bir dönemde Nevâî Türkçe yazarak Türkçenin ifade kuvvetini ve Farsçaya göre üstünlüğünü bu eserle ispat etmeye çalışmıştır. Eserde, Farsça yazmaya özenen gençleri tenkit ederek uyarmıştır. Eserde genel olarak; Türkçede olup Farsçada karşılığı bulunmayan sözcükler, Türkçe sözcüklerdeki anlam zenginliği, Türkçede ünlülerin çokluğu, her varlık için Türkçede ayrı sözcüklerin bulunması, Türkçenin dil bilgisi konusundaki zenginliği işlenir. Nevâî'ye göre Türkçe, kelime hazinesi ve dil bilgisi bakımından Farsçaya göre imkânları daha iyi olan bir dildir. Farsça ise ilim ve sanat kavramlarının zenginliği bakımından Türkçeden daha çok işlenmiştir. Bunun yanında Türkçe, eklerden isim ve fiil türetilmesi yönüyle işlek ve hareketli bir dildir. Nevâî eseri 58 yaşında, olgun bir şâir ve devlet adamı sıfatıyla kaleme almıştır.

V. Dinî-Ahlâkî Eserler

1. Münâcât

Mensur olarak kaleme alınmış olan eser, Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'sine benzer bir şekilde Tanrı'ya yakarıştır. Eserin hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Münâcât, Topkapı Sarayı Müzesi ve Fatih kütüphanelerindeki külliyat nüshalarının başında yer alır.

2. Çihil Hadis

Nevâî'nin şiirleri dışında, 886'da (1481) kaleme aldığı ilk eserdir. Câmî'nin *"Arba'în Hadîs"*inin dörder mısralık kıtalar halinde Türkçeye çevirisidir. Genellikle külliyatlarda yer alan eserde Hz. Muhammed'in kırk sözü sıralanmaktadır.

3. Nazmu'l-Cevâhir

890'da (1485) yazılan eser, Hz. Ali'nin "Nesru'l-le'âlî" adlı sözlerinin rubâî nazım şekliyle yapılmış tercümesidir. Hüseyin Baykara'nın Nevâî'yi öven *Risâle*'sine mukabil olarak hazırlanmıştır.

4. Lisânu't-Tayr

Nevâî'nin hamsesi dışında kalan mesnevîsidir. Feridüddin Attâr'ın *Mantiku't-Tayr*'ına nazire olarak kaleme alınan eser 3553 beyitten oluşur. Nevâî, Attâr'ın eserini olduğu gibi aktarmamış, eserde birçok değişiklik ve ilaveler yapmıştır. Nevâî, eserini 904'te (1498) tamamlayarak Hüseyin Baykara'ya takdim etmiştir. Mesnevîde "Fânî" mahlasını kullanır. Yalnız Farsça şiirlerinde bu mahlası kullanan şâirin Türk dilinde yazılmış bir eserde bu mahlası kullanması eserin muhtevasıyla ilgilidir. Tasavvufî mahiyette olan eserde asla dönüş fenâfillah mertebesi ile mümkün olacağından şâir bu mahlası tercih etmiştir. Eserde Attâr'ın hikâyesindeki on kuştan sekizinin alınmasına karşın onda bulunmayan altısının da ilavesiyle on dört kuş

arasında geçen konuşmalar ve bu konuşmalara bağlı olarak anlatılan hikâyelere yer verilmiştir. Konuşma ve hikâyeler tasavvufî mesajlar içerir. Nevâî eserin başında, küçük yaştan beri bu eseri Türkçeye çevirmek istediğinden bahsetmiştir. Mesnevînin nüshalarından bazıları Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Nu. 4056), Topkapı Sarayı Kütüphanesi (Revan Nu. 808), Leningrad Elyazmaları Kütüphanesi'nde (GBP 588) bulunmaktadır.

5. Sirâcü'l- Müslimîn

905'te (1500) kaleme alınan eser bir akaid kitabıdır. Şeriatın hükümlerini, Allah'ın sekiz sıfatını ve İslâm'ın esaslarını ele alan manzum bir eserdir.

6. Mahbûbü'l-Kulûb

906'da (1500-1501) kaleme alınan eser, Sâdî'nin *Gülistan*'ı ile Câmî'nin *Bahâristân*'ına benzer ve üç kısımdan oluşur. Eserin kırk iki bölümlük ilk kısmında cemiyet hayatındaki çeşitli tabaka ve zümrelerden insanlar, on bölümlük ikinci kısmında iyi işleri övüp kötü işleri yerme, üçüncü bölümde ise ahlâkî konular üzerinde durulur.

VI. Tarihî Eserler

1. Târîh-i Enbiyâ vü Hukemâ

890'dan (1485) sonra yazıldığı tahmin edilen bu eser, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen peygamber ve bilginleri ve bu kişiler hakkındaki menkıbeleri konu edinir.

2. Târîh-i Mülûk-i Acem

890'dan (1485) sonra yazıldığı tahmin edilir. İçinde mesnevî tarzına yakın yazılmış iki beyitlik şiirlere de rastlanır. Dört tabakaya ayrılan eserde Pîşdâdiyân, Keyâniyân, Eşkâkiyân ve Sâsânîlerden söz edilir. Eserin önemi; dinî, tarihî ve İran mitolojisi hakkında geniş bilgi vermesidir. Nevâî, bu eseri yazarken Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmiu't-Tevârîh*'i, Taberî'nin *Târih*'i, Gazzâlî'nin *Nasîhatü'l-Mülûk*'u, Hamdullah el-Müstevfî'nin *Güzîde*'si ve özellikle de Beyzâvî'nin *Nizâmü't-Tevârîh*'inden yararlanmıştır. Osmanlı Türkçesine tercümesi 1872'de *Târih-i Fenâî* adıyla Viyana'da basılmıştır.

3. Zübdetü't-Tevârîh

Nevâî'nin, elimizde bulunmayan fakat kaynaklardan varlıkları tespit edilen eserlerindendir. Bazı kaynaklar *Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ* ile *Târîh-i Mülûk-ı Acem* adlı eserin birleşmiş biçimine verilen bir ad olabileceğini söylerler. Zeki Velidi Togan, bu eserin İlhanlı ve Timurlu sultanları tarihi olduğunu belirtmektedir.

VII. Biyografik Eserler

1. Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşîr

Nevâî'nin, şahsına bağlılık duyduğu, babası gibi sevip saydığı mürşidi Seyyid Hasan'ın ölümü üzerine onun hayatını ve kendisiyle olan hâtıralarını anlattığı manzum ve mensur nitelikte risâledir.

2. Hamsetü'l-Mütehayyirîn

Nevâi, bu eserini dostu ve üstadı Abdurrahman Molla Câmî'nin ölümünden sonra yazmıştır. Eser mensur olmakla birlikte yer yer şiir örneklerine de rastlanır. Bir mukaddime, üç muhâvere ve bir hâtimeden ibarettir. Mukaddimede Câmî'nin soyu, doğumu, tahsili ve Nevâî'nin onun yanına geldiği devre anlatılır. I. muhâverede Câmî ile Nevâî'nin dostluğu, II. muhâverede Nevâî Merv'de iken Câmî ile mektuplaşmaları, III. muhâverede ise Nevâî'nin isteği üzerine Câmî'nin yazdığı eserlerle ilgili hâtıraları yer alır. Hatîmede ise Câmî'nin ölümü ve ölümünden sonraki matem merasimleri yer alır.

3. Hâlât-ı Pehlevan Muhammed

Nevâî'nin devrin önde gelen edebiyatçı, tabip, bestekâr ve yakın dostu olan Pehlevân Muhammed'in ölümü üzerine kaleme aldığı eserdir. Manzum ve mensur olan eserde Pehlevân Muhammed'in hayatı ve hâtıraları anlatılır.

VIII. Belgeler

1. Vakfıyye

886'dan (1481) sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Mensur olarak yazılan eserde yer yer şiir örneklerine de rastlanır. Hüseyin Baykara'nın methiyle başlayan eserde kendisinin yaptırmış olduğu vakıflara yer verilir. Hüseyin Baykara'nın kendisine Herat'ın kuzeyinde verdiği araziye bir saray, bahçe, medrese, mescid ve bir dârülhuffâz kurduğunu ve bu medreseye "İhlâsiyye" adını verdiğini anlatır. Yine bu yerde bir cami ve Halâsiyye adlı bir hankah yaptırdığını da bu eserden öğrenmekteyiz. Eser 1926'da Bakü'de Âzer Neşir tarafından neşredilmiştir.

2. Münşeât

897'den (1492) sonra yazıldığı tahmin edilen, eser Nevâî'nin mektuplarını ihtiva eder. Mektupların içinde Sultan Hüseyin Baykara ve Bedîüzzaman'a yazmış olduğu mektuplar da yer almaktadır.

Mīr Ali Şīr Nevā'ī British Library'deki Eserleri Hakkında

Yazmalarla İlgili Ayrıntılar

1. Mahbûbü'l-Kulûb

British Library Katalog Numarası	*Or. 2871*
Eser Adı	محبوب القلوب Mahbûbü'l-Kulûb
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	شيخ ندر Osmanlı İmparatorluğu (Muhtemelen)
Varak sayısı	124
Satır ve boyut	13 20x12 cm
İstinsah Tarihi/yeri	1050/1640 / Osmanlı İmparatorluğu (Muhtemelen)
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	همد انكا كيم ذاتيغا حمد آنچه كيم سزاواردور آيسته بولماس
Eser hakkında	---

Mahbûbü'l-Kulûb hakkında	Nevā'ī'nin 1500 yılında, ölümünden bir yıl önce yazdığı bir eserdir. Bir girişten ve 3 ana bölümden oluşur. Birinci bölüm, farklı sosyal sınıfların statüsüne ve ödevlerine ilişkindir; ikinci kısım ahlaki konularla ilgilidir, üçüncü ve son kısımda tavsiyeler ve bilgece sözler yer alır. Mahbûbü'l-Kulûb Rusçaya tercüme edilmiştir. Bu eserdeki Kral Prasenajit'in Hikâyesi ve Hazinesine Kaybeden Brahman gibi bazı hikâyelerin kaynağı, Sanskritçe yazılmış Kathārasaritsāgara kitabıdır.

2. Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve

British Library Katalog Numarası	*Or. 402*
Eser Adı	نسايم المحبة من شمايم الفتوة Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr A'lī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor, Hindistan
Varak sayısı	238
Satır ve boyut	15 24x15 cm
İstinsah Tarihi/yeri	12./18. yüzyıl / Hindistan
İstinsah türü ve diğerleri	Düz Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	الحمد لله الذى فتح قلوب اوليايه من نسايم رياض المحبة و التوفيق
Eser hakkında	---
Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü*'l-Fütüvve hakkında*	(Tamamlanma tarihi1495-96). Câmî'nin Sufi velilerinin-dervişlerinin biyografilerini içeren Nafahat al-uns isimli eserinin tercümesi ve genişletilmiş şeklidir.

3. Mecâlisü'n-Nefâis

British Library Katalog Numarası	Or. 403
Eser Adı	مجالس النفائس Mecâlisü'n-Nefâis (Seçkin Kişilerin Meclisleri)
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	- Hindistan (Muhtemelen)
Varak sayısı	111
Satır ve boyut	15 23x14 cm
İstinsah Tarihi/yeri	16 Safer 1232/1817 / Hindistan (Muhtemelen)
İstinsah türü ve diğerleri	İşlek Ta'lik hattıyla yazılmıştır

Başlangıç	يوز حمد اونكا كيم يا ساب جهان بستانى ايلاب يوز او زلف دين كل و ريهانى
Eser hakkında	Eser bir Meclis olarak sekiz bölümden oluşur. Giriş varak 4b: Meclis I: Müellifin zamanında ölen, fakat onun hiç tanışmadığı büyük şâirler. varak 16a: Meclis II: Müellifin gençliğinde tanıdığı ve Hicri 896 yılından önce ölen şâirler. varak 39a: Meclis III: Yaşayan ve müellifin bilgisinden ve dostluğundan hoşlandığı şâirler varak 59a: Meclis IV: Horasan dışındaki diğer ülkelerin şâirleri varak 75a: Meclis V: Edebiyatçı olan, fakat şâir olarak ün yapmamış kişiler. varak 79b: Meclis VI: Horasan ve diğer ülkelerin ara sıra şiir yazmış soyluları. varak 86b: Meclis VII: Şiir zevkine sahip sultanlar ve prensler varak 92a: Meclis VIII: Hükümdarı olan Sultan Hüseyin Baykara'nın şiir tertipleri
Mecâlisü'n-Nefâis (Seçkin Kişilerin Meclisleri) hakkında	Mecâlisü'n-Nefâis, Türk Edebiyatında ilk şâir biyografileri derlemesi (tezkire) olarak bilinir. Nevā'ī, bu eserini Molla Câmî'nin Baharistan'ından ve Devletşah Tezkiresi'nden etkilenerek yazmıştır. Her bölüm "meclis" olarak adlandırılmıştır ve daha çok Fars şiirinde ün kazanmış şâirlerden söz edilir. Çoğu çağdaş 450'nin üstünde çağdaş şâire dair kısa biyografik kompozisyonlardan oluşan bir derlemedir. Bu derleme, çağdaş tarihçiler için Timur kültürüne ilişkin bilgi edinmek bakımından altın madeni gibidir. Mecâlisü'n-Nefâis, 1491-92'de yazılmış bir tezkiredir (antoloji9 ve 1498'de yapılan eklemelerle tamamlanmıştır. 8 toplantı raporundan oluşur ve Nevā'ī'nin zamanındaki bazı şâirler hakkında bayağı bilgi içerir. Nevā'ī, Majolis un Nafois'de genel olarak 459 şâir ve yazardan söz etmiştir. Eser, 16. yüzyılda Farsçaya 3 kere tercüme edilmiştir.

4. Mecâlisü'n-Nefâis (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Add. 7875 (Başka Nüsha)
Eser Adı	مجالس النفائس Mecâlisü'n-Nefâis (Seçkin Kişilerin Meclisleri)
Müellif	مير عليشير نوائى Mîr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	ملك محمد الكاتب التبريزى Melik Muhammed Kâtibü'l-Tebrîzî
Varak sayısı	129
Satır ve boyut	12 24x15 cm
İstinsah Tarihi	987/1579
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır Yaldız cetvel çekilmiş derkenarlar, yaldız başlıklar

Başlangıç	يوز حمد اونكا كيم يا ساب جهان بستانى ايلاب يوز او زلف دين كل و ريهانى
Eser hakkında	Eser, bir Meclis olarak sekiz kitaptan oluşur. Giriş varak 1b: Meclis I: Müellifin zamanında ölen, fakat onun hiç tanışmadığı büyük şâirler. varak 3b: Meclis II: Müellifin gençliğinde tanıdığı ve Hicri 896 yılından önce ölen şâirler. varak 19a: Meclis III: Yaşayan ve müellifin bilgisinden ve dostluğundan hoşlandığı şâirler varak 46b: Meclis IV: Horasan dışındaki diğer ülkelerin şâirleri varak 62b: Meclis V: Edebiyatçı olan, fakat şâir olarak ün yapmamış kişiler. varak 73a: Meclis VI: Horasan ve diğer ülkelerin ara sıra şiir yazmış soyluları. varak 89b: Meclis VII: Şiir zevkine sahip sultanlar ve prensler varak 105a: Meclis VIII: Hükümdarı olan Sultan Hüseyin Baykara'nın şiir tertipleri
Mecâlisü'n-Nefâis (Seçkin Kişilerin Meclisleri) hakkında	---

Hamseler

5. Nevā'ī'nin Hamsesi

408

British Library Katalog Numarası	Add. 7908
Eser Adı	خمسئه نوائى Nevā'ī Hamsesi (Beşli)
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	(Bilinmiyor-Hindistan (Muhtemelen
Varak sayısı	250
Satır ve boyut	27 33x22 cm
İstinsah Tarihi/yeri	16. yüzyıl (Muhtemelen)/ Hindistan (Muhtemelen)
İstinsah türü ve diğerleri	Küçük Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	بسم الله الرحمن الرحيم رشتغه چيكتى نيچه در يتيم

Açıklama	Yaldız cetvel çekilmiş dört sütun halinde yazılmıştır ‘Alī Şīr Nevā’ī’nin beş mesnevisi *1 (1v-41r): Hayretü’l- Ebrâr* حیرت الابرار Niẓāmī’nin Mahzen’ül Esrâr mesnevisine öykünülerek yazılmış bir didaktik şiir (bu Hamsenin birinci mesnevisi) *2 (42v-113v): Sedd-i İskenderî* سدّ اسکندری Niẓāmī’nin İskendernāme’sine öykünülerek yazılmış bir şiir (bu Hamsenin beşinci mesnevisi). *3 (114v-159v): Seb’a-i Seyyar* سبعه سیاره Niẓāmī’nin Heft Peyker’ine öykünülerek yazılmış bir şiir (bu Hamsenin dördüncü mesnevisi). *4 (160v-193r): Mecnûn ve Leylâ* مجنون و لیلی Niẓāmī’nin Leylâ ile Mecnûn’una öykünülerek yazılmış bir şiir (bu Hamsenin üçüncü mesnevisi). Bunu Nevā’ī’nin Nazmu’l Cevâhir’inden, Hz. Ali’nin özdeyişlerinin Çağatayca rubailere tercümesinden birkaç satır izler. *5 (194v-250r): Ferhâd ile Şîrîn* فرهاد و شیرین Niẓāmī’nin Hüsrev ile Şîrîn’inden öykünülerek yazılmış bir şiir (Hamsenin ikinci mesnevisi). Tahrif olmuş bir nüshadır, son 100 beyit eksiktir. 250 numaralı varak, 1886-7’de değiştirilmiştir.
Nevā’ī’nin Hamsesi (Beşli) hakkında	5 epik şiirden oluşan ve Nizami Gencevi’nin hamsesinden öykünülmüş hamse. Nevā’ī’nin 1483-85 yıllarında yazdığı 5 destanın ortak adıdır ve bu eser Türk Edebiyatının birinci hamsesidir. Nevā’ī, bu eseriyle Çağatayca nitelikli edebiyat için bir örnek teşkil etmiştir. • Hayretü’l-Ebrâr 64 : حیرت الا برار bölüm, 3988 beyitten oluşur ve 1483 yılında yazılmıştır. • Ferhâd ile Şîrîn 59 : فرهاد و شیرین bölüm, 5782 mısradan oluşur ve 1484’te yazılmıştır Orta Asyalılar için bu destan bir klasik Romeo ve Juliet hikâyesidir. • Leyla ile Mecnun 36 : لیلی و مجنون bölüm, 3622 mısradan oluşur ve 1484’te yazılmıştır. Bu destan, aşktan aklını yitirmiş bir adam hakkındadır. • Seb’a-i Seyyare 37 : سبعه سیاره bölüm, 8008 mısradan oluşur ve 1485 yılında yazılmıştır. • Sedd-i Iskanderi 83 : سد سکندری bölüm, 7215 mısradan oluşur ve 1485 yılında yazılmıştır. B destan, Büyük İskender’in fetihlerini pozitif olarak anlatır ve onun yönetimle ilgili görüşlerini dile getirir.

6. Nevā’ī’nin Hamsesi (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Or. 400
Eser Adı	خمسئه نوائی Nevā’ī Hamsesi
Müellif	میر علیشیر نوائی Mīr Alī Şīr Nevā’ī
Müstensih/İstinsah yeri	(Bilinmiyor-Hindistan (Muhtemelen

Varak sayısı	291
Satır ve boyut	19 26x17 cm
İstinsah Tarihi/yeri	17. yüzyıl (Muhtemelen) / Hindistan
İstinsah türü ve diğerleri	Küçük Ta'lik hatla yazılmıştır.
Başlangıç	بسم الله الرحمن الرحيم رشتغه چيكتى نيچه در يتيم
Description	Cetvelle çekilmiş dört kırmızı sütun şeklinde yazılmıştır Nevā'ī'nin Hamsesinden dört şiir *1 (2v-83v): Ferhâd ile Şîrîn* فرهاد و شيرين Niẓāmī'nin Hüsrev ile Şîrîn'ine öykünülerek yazılmış bir şiirdir (bu Hamsenin ikinci mesnevisidir) Kusurludur, son 100 beyit eksiktir. Folyo 250, 1806-7'de değiştirilmiştir. *2 (84v-134r): Mecnun ile Leyla* مجنون و ليلى Niẓāmī'nin Leylâ ile Mecnûn'una öykünülerek yazılmış bir şiir (bu Hamsenin üçüncü mesnevisi). Bunu Nevā'ī'nin Naẓmu'l Cevâhir'inden, Hz. Ali'nin özdeyişlerinin Çağatayca rubailere tercümesinden birkaç satır izler. *3 (134v-202r): Seb'a-i Seyyare* سبعه سياره Niẓāmī'nin Haft Peyker'ine öykünülerek yazılmış bir şiirdir (bu Hamsenin dördüncü mesnevisi). *4 (202v-291r): Sedd-i İskenderī* سدّ اسكندرى Niẓāmī'nin İskendernāme'sine öykünülerek yazılmış bir şiirdir (bu Hamsenin beşinci mesnevisi).

7. Ferhâd ile Şîrîn

British Library Katalog Numarası	Add. 26325
Eser Adı	*Ferhâd ile Şîrîn* فرهاد و شيرين
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	(Hindistan (Muhtemelen
Varak sayısı	199
Satır ve boyut	15 18 x 12 cm
İstinsah Tarihi/yeri	16. yüzyıl. (Muhtemelen)/ Hindistan
İstinsah türü ve diğerleri	Küçük Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	الهى باقماغيل مجنون لوغوم غه كرمدين جاره قيل مجنون لوغوم غه

Açıklama	Nevā'ī'nin Hamsesinin ikinci mesnevisi. Cetvelle çekilmiş iki yaldızlı sütün şeklinde, kahverengi tonlu kâğıda yazılmıştır İlk 188 beyit eksiktir. *Ferhâd ile Şîrîn* فرهاد و شيرين Niẓāmī'nin Hüsrev ile Şîrîn'ine öykünülerek yazılmış bir şiir (bu Hamsenin ikinci mesnevisidir).
Ferhâd ile Şîrîn فرهاد و شيرين *hakkında*	59 bölüm, 5782 mısradan oluşur ve 1484'te yazılmıştır. Orta Asyalılar için bu destan bir klasik Romeo ve Juliet hikâyesidir

8. Hayretü'l-Ebrâr

British Library Katalog Numarası	Add. 7909
Eser Adı	حيرت الابرار Hayretü'l-Ebrâr
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	سلطان النجيفى الجوهرى الفارسي İsfahan
Varak sayısı	157
Satır ve boyut	12 2x14 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Hicri 22 Şevval 1006/1598 / İsfahan / Abbas Şah döneminde
İstinsah türü ve diğerleri	Düz Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	بسم الله الرحمن الرحيم رشتغه چيكتى نيچه در يتيم
Açıklama	İki sütün, cetvelle çekilmiş yaldız derkenarlı ve resimli Nevā'ī Hamsesinin birinci mesnevisi Son sayfada, yazmanın Hicri 11 Cemaziyülâhır 1161 tarihinde satın alınma-.sına ilişkin bir not vardır
Ḥayretü'l-Ebrâr hakkında	5 epik şiirden oluşan ve Nizami Gencevi'nin hamsesinden öykünülmüş hamse. Nevā'ī'nin 1483-85 yıllarında yazdığı 5 destanın ortak adıdır ve bu eser Türk Edebiyatının birinci hamsesidir. Nevā'ī, bu eseriyle Çağatayca nitelikli edebiyat için bir örnek teşkil etmiştir. • *Hayretü'l-Ebrâr* حيرت الا برار (Wonders of Good People) : (Erdemli İnsanların Mucizeleri) : 64 bölüm, 3988 beyitten oluşur ve 1483 yılında yazılmıştır. Niẓāmī'nin Mahzen'ül Esrâr mesnevisine öykünülerek yazılmış bir didaktik şiir (bu Hamsenin birinci mesnevisi).

9. Nevādirü'ş Şebāb

British Library Katalog Numarası	Add. 7910
Eser Adı	ديوان نوائى (Nevā'ī'nin lirik şiirleri – Erken dönem şiirleri, muhtemelen Nevādirü'ş şebāb) Nevā'ī'nin Dîvânı; Or 401 ile aynı girişe sahiptir.
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor-İran
Varak sayısı	230
Satır ve boyut	14 24x14 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Hicri takvimle Cemaziyülâhır sonu 1041 (Miladi 1632)
İstinsah türü ve diğerleri	Sade Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	زهى ظهور جمالنك قوياش كيمى پيدا يوزنك قوياشى غه ذرات كون اولوب شيدا
Açıklama	İki 'unvanlı, yaldızlı derkenar süslemeler ve cetvelle çekilmiş yaldızlı derkenarlar
Hakkında	İçindekiler: Önsöz, varak 1 b. Alfabetik sırayla gazeller, varak 12 b. Terci-i bentler, Muhammesler, Kit'ah'lar ve Metali, varak 218 a. Elif kafiyeli gazel sayısı kırk dokuzdur. İçeriği, OR 401'inkinden çok farklıdır. Bu nüshanın birinci gazeli Başka yazmada, Add. 7827, varak 44 b, ikinci Dîvân Nevādirü'ş şebāb'ın bir parçası olarak meydana gelir.

10. Nevādirü'ş Şebāb (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Or. 1158
Eser Adı	نوادر الشباب Nevādirü'ş şebāb (Gençliğin Nevâdiri)
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	(?) Bilinmiyor/ Mâverâünnehir
Varak sayısı	140
Satır ve boyut	17 22x16 cm
İstinsah Tarihi/yeri	16 yüzyıl / Mâverâünnehir (?)
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır

Başlangıç	ای نوبهار عارضينك صبحی غه جان پرور هوا اندين كل و بلبل تابيب يوز برك بيرله مينك نوا
Açıklama	Nevā'ī'nin ikinci Dîvânı. Eksik nüsha. Elif harfi altında 26 gazel vardır. Gazellerin alfabetik sırası kesiliyor, varak 138b. Cetvel çekilmiş yaldız derkenarlar
*Nevādirü'*ş şebāb *hakkında*	

11. Garā'ibü's Sıgar

British Library Katalog Numarası	Or. 401
Eser Adı	غرائب الصغار ديوان نوائی Garâ'ibü's-Sıgâr (Nevā'ī'nin birinci Divânı) Nevā'ī'nin Divânı, *Add. 7910* ile aynı girişe sahiptir
Müellif	مير عليشير نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor- Horasan (Herat?)
Varak sayısı	233
Satır ve boyut	14 24x15 cm
İstinsah Tarihi/yeri	887/1482 Horasan (Herat?)
İstinsah türü ve diğerleri	Çok ince Nestalik stiliyle yazılmıştır
Başlangıç	فصاحت ديواني نينك كزل سراى لاربطبع مخزنی دين شوريده حال عشقلار خرمن جنيغه اوت سالمالغوديك بير اتشين لعل نظم سلكی كا تارتااغای لار
Açıklama	İki yaldızlı cetvel çekilmiş sütun halinde Nevā'ī'nin birinci Dîvânı; Mukaddimesi var. Mīr Alī Şīr Nevā'ī hayatta iken yazılmıştır. Yazarın zamanında yazılmış bu değerli nüsha, muhtemelen yazarın daha kısa şiirlerinin en eski derlemesini içermektedir. Divān şöyle başlar: اشرقت من عكس شمس الكاس انوار يلهدی يار اكسين مي دا كور ديبجام دين جيقتی صد

12. Garā'ibü's Sıgar (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Add. 7911
Eser Adı	ديوان نوائی غرائب الصغار Garâ'ibü's-Sıgâr (Nevā'ī'nin birinci Dîvânı)
Müellif	مير عليشير نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor
Varak sayısı	180

Satır ve boyut	17 25x17 cm
İstinsah Tarihi/yeri	12./18. yüzyıl
İstinsah türü ve diğerleri	Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	چون حق سجانه و تعالی نینك حکمت بالغه و قدرت شایعه سی انما امره اذا اراه شئه
Açıklama	Abartılı nesir halinde yazılmıştır, aralara özgürce mısralar serpiştirilmiştir

13. Garā'ibü's Sıgar (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Add. 7912
Eser Adı	دیوان نوائی غرائب الصغار Garâ'ibü's-Sıgâr (Nevā'ī'nin birinci Dîvânı)
Müellif	میر علیشیر نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	(?) Bilinmiyor-Osmanlı İmparatorluğu-İstanbul
Varak sayısı	222
Satır ve boyut	14 22x15 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Göründüğü kadarıyla 17.yüzyılda – Osmanlı İmparatorluğu -İstanbul (?)
İstinsah türü ve diğerleri	Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	---
Açıklama	Başka Nüsha (bk. Add. 7911).
Garâ'ibü's-Sıgâr hakkında	Bu nüsha sadece gazelleri içerir, fakat önceki yazmaların çoğundan daha fazla sayıda gazel vardır. Elif harfi altında en az elli beş tanedir. Bunlar arasında Or. 401'in ilk on iki gazeli, aynı sırada düzenlenmiş şekilde yer alır. Fakat daha sonra, iki yazmanın içeriği arasında önemli farklılık vardır.

14. Garā'ibü's Sıgar (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Add. 7913
Eser Adı	<Üç metin> 1 (1v-44r): < Nevā'ī'nin şiirlerine dair Çağatayca-Osmanlıcı sözlük> 2 (45v-56r): < Nevā'ī Dîvânlarının birine giriş> 3 (56v-184r): Garâ'ibü's-Sıgâr دیوان نوائی غرائب الصغار

Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā’ī
Müstensih/İstinsah yeri	(?) Bilinmiyor-Osmanlı İmparatorluğu-İstanbul
Varak sayısı	184
Satır ve boyut	14 28x17 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Muhtemel 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu-İstanbul (?)
İstinsah türü ve diğerleri	Düz Ta’lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	---
Açıklama	---
Add. 7913 hakkında	1-44. Eser adı veya yazarın adı olmadan, Osmanlı Türkçesiyle açıklamalı olarak, Nevā’ī’nin şiir çalışmalarına dair bir sözlükçe. Başlangıç. عشق و محبت مىخانه سىنك رند قدح پيمايى فصاحت و بلاغت كاشانهسىنك طوطىشكرجايى امير عليشير نوايى قدس انوار اسراره Nevā’ī’nin eserlerinin nüshalarında hâkim olan ‘noksansız yazı’ya dair bir gözlemin ardından, normal sözlükçe şöyle başlar: باب الالف المقتمحه ابوشقه عورت ايدور شوى معناسنه در ليلى مجنوندهمجنونىك اناسى وفات ايتدوكده مادرينىك احوالى ذكرنده كلور Başlangıcı ve büyük oranda şiir alıntıları bakımından Abuşka sözlüğüyle uyuşmasına karşın, bu sözlük o çalışmanın kısaltılmış bir şekli olarak açıklanamaz. Hem konu hem düzenleme bakımından ondan farklılık gösterir.

15. Nevā’ī Dīvanı

British Library Katalog Numarası	Or. 1374
Eser Adı	ديوان نوائى Nevā’ī Dîvânı (Nevā’ī’nin toplu lirik şiirleri)
Müellif	مير عليشير نوائى Mīr Alī Şīr Nevā’ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor-Iran
Varak sayısı	189
Satır ve boyut	13 24x15 cm
İstinsah Tarihi/yeri	16. Yüzyılın birinci yarısı/İran
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta’lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	---

Açıklama	İlk iki sayfayı çevreleyen süslenmiş bordüre sahip, en yüksek kalite perdahlı, yaldız serpiştirilmiş kâğıt üzerine; "cilt gövdesinde beş başlık ve her sayfada süslü başlıklar, kalın kapaklarla ciltlenmiş, iç kısmında damgalı ve yaldızlı desenler ve dış kısmında sırlı resimler. Nevā'ī'nin toplu lirik şiirleri. Süslemeli ve boyanmış lake kapaklı. Nevā'ī Dîvânı, önsözü yok. ا, ile kafiyeli yirmi iki gazelden ilk beşi, önceki yazmadakiyle aynıdır ve aynı sıradadır. Cildin geri kalanı, aynı nüshayla büyük ölçüde uyuşur; yukarıdakinden ana farkı sık sık atlamalar olmasıdır. İçeriği: Gazeller, varak 1 b. Terkibler, varak157 a. Alfabetik düzende Rubailer. Varak 160 b. Nesnelerle ilgili bilmeceler varak 168 b. Özel olarak adlandırılan türden نویوق .adlarla ilgili bilmeceler, varak 170 b .dörtlükler, varak 174 b. Terji'at ve Kit'ah'lar, foll. 176 b-188
Nevā'ī Dîvânı hakkında	---

16. Nevā'ī Divanı (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Or. 1375
Eser Adı	دیوان نوائی Nevā'ī Dîvânı (Nevā'ī'nin lirik şiirleri)
Müellif	میر علیشیر نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	(?) Bilinmiyor- Hindistan
Varak sayısı	368
Satır ve boyut	17 25x15 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Muhtemelen 16.yüzyıl sonu / Hindistan (?)
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	---
Açıklama	Cetvelle çekilmiş yaldızlı derkenarlar ve mavi başlıklar Nevā'ī Dîvânı, önsözü yok. İlk altı gazel Or.401 yazmasınınkilerle uyuşuyor, fakat içeriğin geri kalanı bakımından önemli fark vardır; bu nüsha çok daha fazla içeriğe sahiptir. Elif harfi altında kırk sekiz gazel vardır. Gazelleri müstezatlar, varak 362 b, muhammesler, varak 363 b, ve rubaiyeler 365 b izler. Orijinal yazma başta ve sonda kusurludur. 1-17 varaklar ve 365-368 arasındaki varaklar başka bir el tarafından yapılmıştır. Sonraki kısım, Hicri 1272 (Miladi 1854) yılında Abdul-Hamid Safa tarafından 'Şâirlee .rin prensi' Rıza Kuli Han Hidayet için
Nevā'ī Dîvânı hakkında	---

17. Dīvān-ı Nevā'ī (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Or. 3492

Eser Adı	ديوان نوائی Nevā'ī Dîvânı (Nevā'ī' Dîvânından seçilmiş şiirler)
Müellif	مير عليشير نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	tarafından Farsça ölçülü/nazım tercümeler - Hindistan سايل Sā'il)
Varak sayısı	89
Satır ve boyut	17 24x14 cm
İstinsah Tarihi/yeri	1227/1812 / Hindistan
İstinsah türü ve diğerleri	İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	---
Açıklama	Cetvelle çekilmiş yaldızlı iki sütun halinde yazılmıştır tarafından yapılmış Farsça nazım سايل /Dîvânından seçme şiirler. Sā'il tercümeleri
Nevā'ī Dîvânı hakkında	---

18. Nevā'ī Divanı (Başka Nüsha)

British Library Katalog Numarası	Or. 3493
Eser Adı	ديوان نوائی Nevā'ī Dîvânı (Nevā'ī Dîvânından seçme şiirler)
Müellif	مير عليشير نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	كتبه العبد سلتان على المشهدى (?) Sulṭān-'Alī Mashhadī / Herat
Varak sayısı	9
Satır ve boyut	17 27x20 cm
İstinsah Tarihi/yeri	15. yüzyıl sonu/16. yüzyıl başı / Herat(?)
İstinsah türü ve diğerleri	Büyük ve İnce ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	ای دوداغينك شربتی شرمندەسی آب حيات نطقينك اليدا ايرور عيسی غه دم اورماغ اويات
Açıklama	İlk iki sayfa bir bordürle çevrelenmiştir ve cilt boyunca, satırlar arasındaki boşluklar yaldızlı ve renkli desenlerle doldurulmuştur.

Nevā'ī Dîvânı hakkında	Mir 'Ali Shir'in Meclis'teki öykünmesine uygun olarak, تolarak birinci gazelin başlangıç beyitidir. Fakat bu alıntı ilk üç Beyitle sınırlıdır. Bunu Elifle dördüncü gazelin başlangıcı izler. ایرولوب کل باشیغة بلبل وصال اولغای انکا Cildin bazı yaprakları kaybolduğu belli olan geri kalan kısmı, üç gazelin her birinin ile ر kafiye yapan en fazla iki veya üç beyitini içerir, örneğin, üçüncü, sekizinci ve onuncu; birkaç tane bağımsız vezin vardır. Yazma, kraliyet şâirinin sarayında yaşayan Sultan Ali Meshedi mahlaasıyla imzalanmıştır:کتبه العبد سلتان علی المشهدی

19. Divan-ı Fânî (Farsça)

British Library Katalog Numarası	Or. 11249
Eser Adı	ديوان فاني (Dîvân-ı Fânî veya Nevā'ī Dîvânı; Mīr Alī Şīr Nevā'ī taraâ fından Farsça yazılmıştır. Alī Şīr Nevā'ī'nin şiirlerini içeren bir şiir derlemesidir; Nevā'ī Dîvânı olarak da bilinir)
Müellif	میر علیشیر نوائی Mīr Alī Şīr Nevā'ī
Müstensih/İstinsah yeri	Bilinmiyor-İran
Varak sayısı	210
Satır ve boyut	14 24x14 cm
İstinsah Tarihi/yeri	Hicri 916 (Miladi 1509)
İstinsah türü ve diğerleri	Nesih ve Ta'lik hattıyla yazılmıştır
Başlangıç	بیت القصیده همه خیل سخن وران شه بیت جنس نظم همه مدح گستران حمد و ثنای پادشهی دان که ارزشش یکپاره سنگ شد گهر عالی افسران
Açıklama	Orta Asya'da Hicri 916 (Miladi 1509-10) yılında yazılmıştır; dijital koleksiyonlarımıza eklenmiş olan Çağatayca metinler arasında en az çalışılmış olanıdır; *Fânî Dîvânı* ve *Nevā'ī Dîvânı* olarak bilinir; Nevā'ī'nin şiirsel havası bakımından grup içinde en kapsamlı olanıdır. Siyah mürekkepli ve kırmızı gösterge kelimelerin (catchwords) kullanımı olağan olmaktan uzaktır ve yazan kişinin titiz ta'lik tarzı, bu eserin büyük ihtimal Dîvân ve böyle başka eserlerin üretiminde maharetli bir atölye içinde yapıldığına inanmamızı sağlıyor. Ara sıra yer alan kenar notları ve ayrıca bazı varaklardaki su lekeleri bu cildin kullanılmış olduğunu gösteriyor. İçeriği üzerinde daha fazla derinlemesine araştırmayla ve diğer çağdaşı Orta Asya yazmalarıyla yapılacak bir karşılaştırmayla, bu yapıtın daha geniş Orta Asya entelektüel gelenekleri kapsamındaki önemini öğrenebiliriz.
Hakkında	Nevā'ī ayrıca birkaç Farsça yazdı: genel olarak Hafız'a öykünerek yazdığı bir Dîvân (Hicri 902/Miladi 1496 yılında tamamlanmıştır), bu eserinde Fānī mahlasını kullanmıştır.

British Library'de Yer Alan Nevā'ī Eserlerinin Tablosu

Nevā'ī Eserlerinin Listesi	*Nevā'ī'nin British Library'de muhafaza edilen eserleri*	*British Library Katalog Numarası*	*İstinsah Sayısı*	*Eser türü*
محبوب القلوب *Mahbûbü'l-Kulûb*	محبوب القلوب *Mahbûbü'l-Kulûb*	Or. 2871	1	Nesir
نسایم المحبة من شمایم الفتوة Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve	نسایم المحبة من شمایم الفتوة Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve	Or. 402	1	Nesir
مجالس النفائس *Mecâlisü'n-Nefâis*	مجالس النفائس *Mecâlisü'n-Nefâis*	Or. 403 Add. 7875	2	Nesir
		Hamseler (11)		
Ferhâd ve Şîrîn فرهاد و شیرین	*Ferhâd ve Şîrîn* فرهاد و شیرین	Add. 26325 Add. 7908 Or. 400	3	Nazım (Hamse)
حیرت الابرار Hayretü'l-Ebrâr	حیرت الابرار Hayretü'l-Ebrâr	Add. 7908 Add. 7909	2	Nazım (Hamse)
Mecnûn ve Leylâ مجنون و لیلی	*Mecnûn ve Leylâ* مجنون و لیلی	Or. 400 Add. 7908	2	Nazım (Hamse)
Seb'a-i Seyyâre سبعه سیاره	*Seb'a-i Seyyâre* سبعه سیاره	Or. 400 Add. 7908	2	Nazım (Hamse)
Sedd-i İskenderî سدّ اسکندری	*Sedd-i İskenderî* سدّ اسکندری	Or. 400 Add. 7908	2	Nazım (Hamse)
		Dîvânlar (9)		
دیوان نوائی غرائب الصغار Garâib-üs-Sıgâr	دیوان نوائی غرائب الصغار Garâib-üs-Sıgâr	Or. 401 Add. 7911	2	Nazım (*Dîvân)*
دیوان نوائی *Nevâdir-üş-Şebâb*	دیوان نوائی *Nevâdir-üş-Şebâb*	Or. 1158 Add. 7910	2	Nazım (*Dîvân)*
دیوان نوائی Nevā'*ī* Dîvânı	دیوان نوائی Nevā'*ī* Dîvânı	Or. 3492 Or. 1374 Or. 1375 Add. 7912 Add. 7913	5	Nazım (*Dîvân)*

Sonuç

British Library, Çağatay Türkçesi ile yazılmış yazma eserler bakımından zengin bir içeriğe sahiptir diyebiliriz. Bu eseler arasında en fazla yer tutan yazmalar kuşkusuz Çağatay Türkçesinin en velud, kudretli ve büyük şair-yazarı olarak literatüre geçmiş olan Mīr Alī Şīr Nevā'ī'ye ait olanlardır. Mīr Alī Şīr Nevā'ī nazım-nesir karışık toplam 29 eser yazmıştır.

Fânî mahlâsı ile kaleme aldığı Farsça Dîvânı dışındaki 28 eserinin gerek kendi devrinde gerekse sonraki zamanlarda çok okunduğu bilinmektedir. Hindistan, Tacikistan, Özbekistan, İran, Rusya, Türkiye, Mısır, Almanya, Fransa, Avusturya, İrlanda kütüp-

hanelerinde çok sayıda eserine rastladığımız Mîr Alî Şîr Nevā'ī'nin British Library'de toplam 25 eseri yer almaktadır. Bunlar arasında 10 Dîvân, 11 Hamse manzum eser; 4 adet de mensur eser yer almaktadır. Bu eserler arasında manzum olanların sayıca çok olması Mîr Alî Şîr Nevā'ī eserlerindeki okunma ve istinsah tercihini de ortaya çıkaran bir özellik olarak algılanabilir. British Library'de bulunan Mîr Alî Şîr Nevā'ī eserleri arasında Mahbûbü'l-Kulûb, Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve, Mecâlisü'n-Nefâis, Ferhâd ve *Şîrîn,* Hayretü'l-Ebrâr, Mecnûn ve Leylâ, Seb'a-i Seyyâre, Sedd-i *İskenderî,* Garâib-üs-Sıgâr, Nevâdir-üş-Şebâb, Nevā'*ī* Dîvânı, Dîvân-ı Fânî yer almaktadır. Dîvân-ı Fânî (Farsça) dışındaki diğer tüm nüshalar *Çağatay* Türkçesi ile yazılmıştır. Mîr Alî Şîr Nevā'ī yazmalarının istinsah yerlerine baktığımız zaman Osmanlı coğrafyasından Horasan'a; Harezm'den Mâverâünnehir'e uzanan geniş bir alanı görürüz. İstanbul, Meşhed, Semerkant, Herat, İsfahan, Hindistan gibi yerlerde istinsah edilen bu yazmalar yazı çeşidi ve hat sanatı bakımından da ayrıca kayda değerdir. Özellikle Hayretü'l-Ebrâr'da yer alan minyatürler ve bezekler dönemin zevk ve estetiğini yansıtması bakımından oldukça önemlidir.

Or. 401 katalog numaralı, Garâ'ibü's-Sıgâr (Nevā'ī'nin birinci Divânı) istinsah tarihi bakımından en eski yazma olarak göze çarpar. Mîr Alî Şîr Nevā'ī hayatta iken Horasan'da istinsah edilen bu yazma 887/1482 tarihli olup Mîr Alî Şîr Nevā'ī şiirlerinin en eski derlemesidir. Diğer yazmaların istinsah tarihleri genellikle 1500'lü ve 1600'lü yıllara denk gelmektedir.

Kaynaklar

Barnett, Lionel David, Preliminary, List of Manuscripts in Languages of Central Asia and Sanskrit, Unpublished Handlist, London, British Library.

Meredith-Owens, Glyn Munro (Editor), Mesa'ir Us-su'ara or Tezkere of 'Asik Celebi- E.J.W. Gibb Memorial Lecture, Gibb Memorial Trust, Cambridge, 1965.

Meredith-Owens, Glyn Munro, Handlist of Persian Manuscripts, 1895-1966, The British Library Publishing Division, London, 1968.

Meredith-Owens, Glyn Munro, Persian Illustrated Manuscripts, The British Library Publishing Division, London, 1965.

Meredith-Owens, Glyn Munro, Temporary Handlist of Turkish MSS., 1888-1958, The British Library Publishing Division, London, 1959.

Meredith-Owens, Glyn Munro, Turkish Miniatures, The British Library Publishing Division, London, 1970.

Rieu, Charles, Catalogue of The Turkish Manuscripts In The British Museum, London, 1888.

Sirojiddinov, Shuhrat, Mir Alishir Navai The Great, Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018.

Subtelny, Maria E., "ʿAlī Shīr Navāʾī", in: *Encyclopaedia of Islam, THREE*, Edited by: Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everett Rowson. Consulted online on 30 November 2020 http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_23837 First published online: 2011, First print edition: 9789004203532, 2011, 2011-1.

Üşenmez, Emek, *İngiltere* (Manchester) John Rylands Kütüphanesindeki *Çağatayca* Yazma Eserler, *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science, Yıl: 5, Sayı: 20, Şubat 2018, s. 541-563.*

Üşenmez, Emek, British Library'deki Türkçe Yazma Eserler, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/22, s. 783-816.*

https://www.britannica.com/art/Chagatai-literature

http://www.iranicaonline.org/articles/chaghatay-language-and-literature

https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2019/02/classical-central-asia-in-the-digital-age-three-newly-digitised-navoiy-manuscripts-at-the-british-lib.html